

Zübeyde Hanım (1857-1923)

Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım, 1857'de Selanik yakınlarındaki Langaza'da doğdu. Ailesi "Sofuzadeler" olarak bilinen Feyzullah Ağa ile onun 3.evliliğini yaptığı Ayşe Hanım'ın tek kızı olan Zübeyde Hanım'ın annesine, bilge kişiliğinden dolayı "Molla Hanım" denilmekteydi. Aynı şekilde, kendisine de Selanik'in bilge ve akıllı, okuryazar kadınlarına verilen isimle "Zübeyde Molla" şeklinde seslenilmekteydi. Zübeyde Hanım, yeterince eğitim görmemiş ama çocukluğunda okuma yazmayı öğrendiğinden çevresinde de muhafazakâr, geleneklerine bağlı bir kadın olarak bilinmekteydi. Bu yönüyle de daha sonra oğlu Mustafa Kemal'in ilk olarak dini yönü güçlü mahalle mektebine gitmesini istemişti. Çünkü o dönem mahalle mekteplerinde öğrencilere, sadece Arap harfleri öğretilir ve Kuran-ı Kerim'i okuyacak hale gelmesi düşünülürdü.

Zübeyde Hanım ve oğlu Mustafa Kemal

Zübeyde Hanım'ın ataları Evlad-ı Fatihan olarak bilinen, Osmanlı'nın fetih dönemlerinde Balkanların Türkleştirilmesi için bölgeye yerleştirilen Anadolu'daki Yörük Türkmen soyundandı. Zübeyde Hanım'ın anne soyu "Konyarlar" diye anılan ve Konya Karaman'dan Rumeli'ye gelen Yörüklerden gelmekteydi. Konyarlar, Fatih Sultan Mehmet döneminde 1466'da Rumeli'ye göç ettirilerek iskân edilmişlerdi. İlk yerleştikleri yer ise, Batı Makedonya'daki Vodin ilçesinin batısındaki Sarıgöl Bucağı idi. Selanik'e de buradan gelmişlerdi.

Kızı Makbule Hanım da, annesi Zübeyde Hanım'ın sık sık, "Soyumuz Yörük'tür. Konya Karaman yöresinden buraya gelmişiz" dediğini anlatırken, Atatürk'ün de birçok kez "Benim atalarım Anadolu'dan Rumeli'ye gelmiş Yörük Türkmenleridir" dediği bilinmekteydi.

Zübeyde Hanım, Selanik'e bir saat mesafedeki Langaza'da Rapla Çiftliği'nde büyümüş, genç kızken eline bir yorgan iğnesinin batması üzerine doktor için gittiği Selanik'i ve havasını beğenmeleri üzerine buraya yerleşmişlerdi. Zübeyde Hanım da Selanik'te bulunan Ali Rıza Efendi ile tanışmış ve evlenmişlerdi.

Aydın Söke'den Selanik'e göç etmiş Hafız Ahmet Efendi'nin oğlu **Ali Rıza Efendi** ile 1870 veya 1871 yılında evlendiğinde Zübeyde Hanım, henüz 14 yaşında ve kızı Makbule Hanım'a göre "uzun boylu, ince yapılı, altın saçlı, yeşil gözlü bir kadın" idi. **Şevket Süreyya** ise Zübeyde Hanım'ı "kumrala çalan sarışın bir güzeldi. Beyaz, pembe teni, renkli yüzü, orta boylu, narin, canlı bir yapısı vardı. Ama asıl çekiciliğini veren gözleriydi. Biraz içerlek, biraz yumuk, hafif şehla ve mavimsi gözler" şeklinde tanımlamıştı.

Zübeyde Hanım, ailesinin zor ikna edilmesi ile Ali Rıza Efendi ile evlendikten sonra onun Selanik'teki Ahmet Subaşı

mahallesindeki baba evine yerleşmişti. İlk evlilik yılları üç katlı, iki dairesi pembe boyalı bu evde mesut bir şekilde geçen çiftin, sırayla “Fatma”(1872-1875), “Ahmet” (1874-1883), “Ömer” (1875-1883). “Mustafa” (1881-1938), “Makbule” (1885-1956) ve “Naciye” (1889-1901) isminde 6 çocukları olmuştur. Ancak, dönemin şartları ve salgın hastalıklar nedeniyle Fatma, Ahmet, Ömer ve Naciye değişik yıllarda hayatlarını kaybetmişlerdi.

Zübeyde Hanım çocuklarının ölümüyle sarsılmışken, bir de eşi Ali Rıza Efendi’yi “bağırsak vereminden” kaybedince işler daha da kötüye gitmişti. Zübeyde Hanım, ailenin geçinmesi konusunda ortaya çıkan maddî sıkıntıdan dolayı, çocuklarını da alarak Selanik Langaza’daki baba bir kardeşi Hüseyin Ağa’nın yanına çiftliğe gitmek zorunda kalmıştı.

Mustafa Kemal, Askerî Rüştîye’de iken genç yaşında dul kalan Zübeyde Hanım, Selanik’e gelen ve Mora eşrafından, iki oğlu ile iki kızı olan Ragıp Bey adlı bir rejî memuruyla ikinci evliliğini yapmıştı. Mustafa Kemal’in o günlerde bu evliliğe tepki duyduğu bilinmekteydi. Zübeyde Hanım da oğlunun eğitiminden kaygılanarak, onu Selanik’e halasının yanına göndermişti. Mustafa Kemal, üvey babası Ragıp Bey ile ancak daha sonraları, sıcak bir iletişim kuracaktı.

Zübeyde Hanım, Harp Akademisi’ni bitiren ve kurmay yüzbaşı olan Mustafa Kemal’in kısa süre de olsa hapse atılması üzerine oğlunu görebilmek için 1905 yılında, birkaç günlüğüne de olsa İstanbul’a gelmiş ve oğlunu buradan ilk görev yeri Şam’a bizzat gözyaşlarıyla uğurlamıştı.

Ancak Balkan Savaşları’nın sonuna kadar Selanik’te ikameteden Zübeyde Hanım, Balkan Savaşları sonunda Selanik’in sınırlarımız dışında kalması ve ikinci eşinin de öldüğünü düşünürsek; kızı Makbule Hanım ile birlikte İstanbul’a gelmiş ve Beşiktaş semtinde Akaretler’de 76 numaralı eve yerleşerek artık yeni bir hayata başlamıştı.

Zübeyde Hanım, Çanakkale savaşı sonrası Halep’te görevlendirilen Mustafa Kemal sarılık hastalığına yakalandığı zaman da onu görmek için Halep’e giderek, kör olduğundan korktuğu oğlu Mustafa Kemal’i ziyaret etmiş ve yine İstanbul’a dönmüştür. Ülkenin savaştan yenik çıkması sonrasında oğlu Mustafa Kemal’in, **Mondros Ateşkes Antlaşması**’ndan birkaç gün sonra 13 Kasım 1918’de İstanbul’a gelmesiyle sevinen Zübeyde Hanım, hasret gidermiş ve Mustafa Kemal Paşa’nın Şişli’de tuttuğu üç katlı evde oğlu ve kızıyla yaşamaya başlamıştı.

Mustafa Kemal 16 Mayıs 1919’da Samsun’a hareket etmeden önce annesi ve kız kardeşi ile vedalaşmış ve bu görüşmede Zübeyde Hanım baygınlık geçirmişti. Sabaha kadar dertleşip oğluyla konuşan Zübeyde Hanım, oğlunu sabah dualarla Samsun’a yolcu etmişti.

Mustafa Kemal’in Samsun’a çıkışı sonrasında kızı Makbule Hanım ile İstanbul’da yalnız kalan Zübeyde Hanım, Mustafa Kemal’in İstanbul ile arasının bozulması ve idama mahkûm olması gibi taşıyamayacağı haberler nedeniyle rahatsızlanıp kısmî felç olacaktı. Zübeyde Hanım bu süreçte, kızı Makbule Hanım’ın Mustafa Mecdi Bey ile evlenmesi üzerine tekrar Akaretler’deki eski evlerinde, kızı ve damadıyla birlikte yaşamaya devam etmişti.

Kurtuluş Savaşının ateşli yıllarında Zübeyde Hanım’ın damadı Mustafa Mecdi Bey’in sık sık Ankara’ya gidip gelmesi, Mustafa Kemal Paşa’ya o kadar iş arasında annesi ile de ilgilenme şansını vermişti. Eniştesinden annesi ile ilgili bilgi almış, Dışişleri Bakanlığı Levazım müdürü arkadaşı Cemal Bey (Bolayır) aracılığıyla sık sık İstanbul’da Akaretler’de oturan annesi Zübeyde Hanım’ı kontrol ettirmiş ve elden mektup ve para göndertmişti.

Zübeyde Hanımın İslam dinine ve gereklerine sıkı sıkıya bağlı bir kadındı ve iyiliksever ince bir kalbi vardı. Yardımseverliği ile tanınan Zübeyde Hanım, Beşiktaş Akaretler’de otururken, iki çeşmenin dört senedir bozuk olması nedeniyle su sıkıntısı çeken mahallede çeşmeleri tamir ettirterek Ramazan ayının birinci günü açılmasına da katkı

sağlamıştı.

İşgal kuvvetlerince evine yapılan baskınlar ve oğlu Mustafa Kemal Paşa hakkında duyduğu kaygı ve keder nedeniyle zaten bozuk olan sağlığı daha da yıpranmıştı. Mustafa Kemal Paşa tarafından 1920 yılı sonlarında Ankara'ya getirilmek istenmesine rağmen hastalığın şiddetlenmesi ve bu nedenle de dayanamayabileceği kaygısıyla bu yolculuktan da vaz geçmişti.

Ancak üç yıl gibi uzun bir süre annesinden ayrı kalan Mustafa Kemal, sonuçta ne olursa olsun onu yanına getirtmeye karar verdi. Artık TBMM Başkanı ve Başkomutan Mustafa Kemal Paşa; annesi Zübeyde Hanım'ın uzakta olması ve sağlığının iyi durumda olmaması nedeniyle onu getirmek için planını yapmıştı.

Mustafa Kemal Paşa güvendiği kişiler ile sağlığı biraz olsun düzelen annesini İstanbul'dan farklı bir isimle aldırılmış önce İzmit sonra da Adapazarı'na getirtmişti. Kendisi de, annesini almak için 14 Haziran 1922'de Adapazarı'na gelmiş ve ertesi gün annesi ile etraftakilerin duygulu bakışları ve alkışlarıyla sarılıp buluşmuştu. Mustafa Kemal Paşa İzmit'te Claude Farrere ile görüştüktan sonra, 24 Haziran'da Ankara'ya hareket etmişlerdi. **Makbule Hanım** ile birlikte gelmesine rağmen, Zübeyde Hanım onun geri dönmesi sonrası yanında uzak akrabası Ragıp Bey'in yeğeni Fikriye Hanım ile Ankara'ya gelmiş ve Çankaya'da bir bağ evine yerleştirilmişti. Zübeyde Hanım artık oğlunun yanındadır, ancak sağlığı iyice bozulmaya başlamış ve her ana gibi oğlunun "mürüvvetini görme" düşüncesine kapılmıştı. Bu düşüncesi kısa zamanda hayata geçmiş ve oğlu Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'in kurtulduğu günlerde tanıştığı İzmir'in köklü ailelerinden Uşakizade Latife Hanım ile evlenmek istemesiyle bu isteği de karşılanmıştı.

Ancak bu süreçte Zübeyde Hanım'ın İstanbul'da başlayan hastalığı daha da ilerleyince, Mustafa Kemal Paşa, hasta annesine İzmir havasının iyi geleceği düşüncesiyle onu da ikna ederek bir süre kalması için İzmir'e göndermişti. Bu ziyaretin bir başka amacı da, Mustafa Kemal'in evliliği düşündüğü Latife Hanım ile Zübeyde Hanım'ı tanıştırmaktı. Zübeyde Hanım gelin adayı olan Latife Hanım'ın Karşıyaka'daki yazlık köşkünde bir süre kalmasına rağmen oğlunun mürüvvetini göremeden 66 yaşında 15 Ocak 1923'te hayatını kaybetmişti.

Mustafa Kemal de bu elim haberi tren ile Ankara'dan başlayan ve Batı Anadolu'yu kapsayan bir yurt gezisine çıktığında Eskişehir'de öğrenmişti. Özellikle İstanbul gazetecileri ile yapacağı ve devrimi anlatacağı bu geziye büyük önem veren Mustafa Kemal Paşa, acısıyla yaşamış ve geziyi kesmemişti. Bir süre sonra İzmir'e gelerek annesine olan son görevini de yerine getirmiş ve annesinin mezarı başında dua etmiştir.

Latife Hanım, Zübeyde Hanım'ın ölüm haberini ilk önce İzmir Valisi Mustafa Abdülhalik (Renda)'ya bildirmiş, Vali de büyük bir cenaze töreni hazırlatmıştı. Latife Hanım ilk gece İzmir'in tanınmış hafızlarından tam otuz üç kişi çağırarak sabaha kadar hatim yaptırmış ve hatim duası üç gün sürmüştü. "Latife Hanım, kabirde yüzlerce gümüş meci diye sadaka dağıtmış, kırkında Mevlut okutmuş, 52'nci gecesinde de aşure yaparak fakir fukaraya dağıttığı gibi hatimler indirerek bu mübarek kadına karşı duyduğu sevgi ve şükran borcunu ödemişti."

Zübeyde Hanım İstanbul'da da hasta olduğu bir sırada; daha önce vasiyetini hazırlatmış ve kendisi öldükten sonra her sene ruhuna hatim okutmak için bağış yapmak istediğini söylemişti. Sonuçta Darüşşafaka'ya gidilmiş ve bir miktar para bırakarak içini rahatlatmıştı. Annesinin bu vasiyetini öğrenen Mustafa Kemal de her ölüm yıl dönümünde bir oğlun annesine duyduğu sevgi ve bağlılığın manevî bir işareti olarak, annesine hatim okutup, hatim okuyan hafıza, zarf içinde bir miktar para vermeyi adet haline getirmişti.

Atatürk'ün, annesi Zübeyde Hanım'a duyduğu derin sevgi, tüm ömrü boyunca devam etmişti. Zübeyde Hanım'ın oğlu

ile arasındaki saygı ve sevginin boyutları çok büyüktü. Atatürk'ün yaverlerinden **Cevat Abbas Gürer** "*Bayan Zübeyde de hasta yatağında olsa dahi büyük bir ihtimamla Atatürk'ü kabule hazırlanırdı. Saçlarını taratır, işlemeli başörtüsünü örter, ... Oğlunu beklediği haberini gönderirdi.*" demişti. Zübeyde Hanım küçük yaşlardan beri çocukları için yaşamış ve özellikle yetim kalan oğlunun her durumuyla yakından ilgilenmişti. Atatürk'e tam anlamıyla hem analık hem babalık etmişti. Zübeyde Hanım oğluna "*Mustafa'm*", "*Sarı Mustafa'm*" diye seslenmiş, çoğu zaman bunu az bularak "*Paşam*" veya "*Sarı Paşam*" da demiş ve bu isimlerle onu anmıştı.

Son döneminde onu canlı olarak görmüş olan **Halide Edip Adıvar** da Zübeyde Hanım'ı şu sözlerle anlatmıştı: "*İhtiyar hanımın yüzü, ince, hareketli vücudu sıkılgan ifadesiyle, Mustafa Kemal Paşa'nın aynıydı. Yetmiş yaşında olmakla birlikte, süt gibi beyaz, pembe renkli cildinde bir tek buruşuk yoktu. Çok çabuk öfkelenir olmasına karşın koyu mavi gözlerinde ve ağızında bir şefkat duyulurdu. Beyaz entarisi, ütülü mendilleri, beyaz elleri büyükkannemi hatırlatırdı. Tam Makedonyalı bir kadındı.*"

Zübeyde Hanım'ın kabri Karşıyaka'dadır. İstasyondan Soğukkuyu tarafına giden Zübeyde Hanım Caddesi üzerindeki bir parkta ziyarete açıktır. Zübeyde Hanım'ın cenaze alayına İzmirli kalabalık şekilde katılmışlardı. Vali, memurlar, komutanlar ve hocalar olduğu halde cenaze alayının uzunluğu bir kilometreyi bulmuştu. Okulların getirdiği çelenkler kabrin üstünde büyük bir örtü teşkil etmişti. Batı Cephesi Kurmay Başkanı Asım, **Kazım (Özalp)**, **Fahrettin (Altay)**, **Mürsel (Bakü)**, **İzzettin (Çalışlar)**, **Abdurrahman Nafiz (Gürman)** paşalar cenaze alayının önünde yürümüşlerdi.

Yıllar sonra İzmir Belediye Başkanı Behçet Uz, Atatürk'ün annesi için bir anıt-mezar yaptırmak amacıyla Fuar için getirtilen mimar Gautier'ye bir proje hazırlatmıştı. Bu proje, Atatürk'e gösterildiğinde O, projeyi çok süslü ve masraflı bulmuş ve sadece mezarın başına ağır bir taş parçası konulup "*Atatürk'ün anası Zübeyde burada gömülmüştür. Ölümü: 1923*" yazdırılmasını ve Zübeyde Hanım çocukları çok sevdiği için de etrafının bir çocuk parkı ile süslenmesini istemişti.

Zübeyde Hanımın mezarı, 1933 yılında temeli atılarak mezar anıt şekline dönüştürülmüş ve 1940 yılında İzmir Belediyesi tarafından resmen açılmıştır. Hayatını kaybettiği Latife Hanım Köşkü de bugün müze halindedir.

Mehmet Emin ELMACI

KAYNAKÇA

ADIVAR, Halide Edip, **Türk'ün Ateşle İmtihanı**, İstanbul 1981.

ATADAN, Makbule, **Ağabeyim Mustafa Kemal**, (Hazırlayan: Şemsi Belli), Ayyıldız Yayınları, Ankara 1959.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal**, Remzi Kitabevi, Ankara 1999.

CEBESOY, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, Aka Kitabevi, İstanbul 1967.

ÇAYCI, Abdurrahman, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**, ATAM Yayınları, Ankara 2002.

GÜLER, Ali, **Atatürk Soy Ailesi ve Öğrenim Hayatı**, Kara Harp Okulu Basımevi, 1999.

GÜLER, Ali, **Karamanlı Sarı Paşa**, Karaman Belediyesi Kültür Yayınları, Karaman 2008.

GÜRER, Turgut, **Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer**, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 2006.

KARA, Nilgün, "Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım'ın Hastalığı ve Ölümü", **Atatürk Dönemi Sağlık Tarihi Kongresi**

Bildirileri, 6-9 Kasım 2007, İzmir 2009, ss. 907-915.

KINROSS, Lord, **Atatürk Bir Milletın Yeniden Doğuşu**, Altın Kitaplar, İstanbul 1994.

ŞAPOLYO, E. Behnan, **Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi**, Rafet Zalimler Yayınevi, İstanbul 1958.

TOSUN, Hüseyin, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Hayatı**, ATAM Yayınları, Ankara 2003.

TURAN, Şerafettin, **Mustafa Kemal Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara 2004.

UCA, Alaattin , “Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım'ın İstanbul'da İki Çeşmeye Su Getirtmesi” **Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi** (EFAD) Cilt 2, Sayı 2 (2019), ss. 297-298.

17/08/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/zubeyde-hanim-1857-1923/?pdf=4229> adresinden erişilmiştir